

F Ü Z E T E K

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar—Türk Dostluk Derneği Yayıni

— Üç ayda bir çıkar —

Győző Gerő'nün sekseninci doğum günü anısına

Győző Gerő 80 yaşında. İnandır gibi değil. On yıllarca önce gençlik çağında nasıl idiyse bugün de mesleğinin günlük yaşamına aynı etkinlikle katılan dostumuzu sanki geride bıraktığı yıllar hiç yıpratmamış. Bugün, nasılsın, ne yapıyorsun, diye soracak olursak, cevabında mutlaka kazılardan, konferanslardan, bilimsel araştırma müsabakalarından söz ediyor, emeklilik günlerini dinlenerek geçirmesi konu bile olmuyor.

Bunun sırrı ne acaba? Bütün yaşamını dolduran bir mesleği seçmiş olmasının bunun yanıtı sanıyorum dersem herhalde yanlışmış olmam. Bugün Győző Gerő adı, Macaristan'daki Türk mimarî hatıralarının araştırılmasıyla eşanlama geliyor, çünkü onun meşgul olmadığı bir Türk tarihî eserine hiç rastlayamayız. Hâkimiyet döneminden kalan Osmanlı-Türk mimarî hatıralarına daha 19. yüzyılın ilk yarısında ilgi gösterilmiş olmasına rağmen ve klasik arkeoloji disiplini sayılan epigrafi çalışmaları Joseph Hammer-Purgstall'ın faaliyeti sayesinde yurdumuzdaki Osmanlı hatıralarıyla bağlantılı olarak daha o zaman başlamış olduğu halde, Osmanlı hâkimiyeti döneminin arkeolojik yöntemlerle araştırılması, arkeoloji incelemeleri arasında en genç bilimsel dal sayılıyor. Ne var ki, araştırmalar tarihi, 19. yüzyılda, hatta 20. yüzyılın ilk yarısında bile kendine özgü bir ikilik gösteriyor. Macar Bilimler Akademisi Arkeoloji Komitesi, Türkler döneminden kalan yapıların ortaya çıkarılması ve tanıtılmasıyla bağlantılı araştırmaları daha 1868 yılında hatırı sayılır ölçüde destekledi. Macar Millî Müzesi Antik Koleksiyonu müdürü arkeolog Flóris Rómer de, birçok yapının planını çıkardı, bunlarla ilgili olarak notlar düştü. Öyle ki, bugün bunlar yeri doldurulamaz değerde belgelerdir. Fakat bunlara rağmen, 17. yüzyıl sonlarında başlayan ve o zaman daha kalmış olan Türk yapılarının yıkılması süreci gene de devam etti. Yapının tümünü inceleyen ve ortaya çıkaran ilk araştırma 20. yüzyılın ilk yarısında Pécs'teki Gazi Kâsum Paşa camisinde gerçekleşti. Yüzyılın ikinci yarısında tarihî eserlerin ortaya çıkarılması ve onarılması sırasında artık her tarafta bu yöntem izlendi ve geliştirildi. Türk yapılarının araştırılması o zaman Orta Çağ kazılarından ayrılmış olan başlı başına bir bilim dalı haline geldi. Bütün bu gelişmelerde Győző Gerő'nün çalışmalarının büyük rolü oldu.

Győző Gerő 1924'te Budapeşte'de doğdu. Yüksek öğrenimini Eötvös Loránd Bilimler Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde, İlk Çağ Doğu Arkeolojisi dalında tamamladı. 1950'den başlayarak emekli olduğu 1987 yılına kadar Budapeşte Tarih Müzesi'nin (BTM) asli görevlisi olarak çalıştı. Fakat araştırmaları yalnızca Budapeşte çevresinde kalmadı, ülkenin hemen de her noktasında kazılar yaptı.

Dün olduğu gibi bugün de öncelikle Baranya ili bölgesindeki, özellikle de Pécs kentindeki kalıntılarla ilgileniyor. Çalışmaları daha başlangıçta da çok yanılydı. BTM'nin iş arkadaşı olarak, Orta Çağdan kalan kale sarayı ile buna bağlı istihkâm sisteminin ortaya çıkarılmasına yönelik geniş kapsamlı çalışmalara da katıldı. Bu kazılar sırasında ilk kez Türkler döneminin yapılarıyla kalıntılarının Orta Çağdakilerden ayrı olarak incelenmesi olanağı doğdu. Çalışmaları 1950'li yılların ikinci yarısında Buda'daki kale bölgesinde bulunan konut yapılarına da yaydılar ve bunların Osmanlı dönemi ve Türklerle ilgili yanlarını ortaya çıkardılar.

Pécs'teki Yakovalı Hasan camisinin onarımından önce ortaya çıkarılmasına 1955 yılında başladı. Aynı yıldan itibaren 1958 yılına kadar da Buda'daki Kral Hamamı'nda çalışmalarda bulundu. 1960'lı yılların ilk yarısında birçok kalıntı üzerinde, örneğin Buda kale duvarları, kaledeki Paşa Sarayı, Rác Hamamı, gene Buda'da Fő utca'daki Toygun Paşa camisinde, ayrıca Eger'deki Valide Sultan hamamı, Pécs'teki Ferhad Paşa camisi, Szigetvár'daki Süleyman camisinde incelemelere devam edildi. O yıllarda, nispeten korunmuş iki Türk türbesinin, Buda'daki Gül Baba türbesi ile Pécs'teki İdris Baba türbesinin onarımından önce araştırmalar da yapıldı. Győző Gerő o zaman Szigetvár'daki ikinci cami, Ali Paşa camisi ve Pécs'teki Yakovalı Hasan camisine ait tekkeyi ortaya çıkardı. Gene o yıllarda Siklós'taki Malkoç camisi ilgisini uyandırdı. Bununla ilgili araştırmalar yıllarca sürdü ve onarılan yapıya, yürütülen çalışmaların ne kadar değerlendirildiğinin bir ifadesi olarak 1994 yılında Avrupa Nostra ödülü verildi. 1970 yıllarında Mecseknádasd kilisesi ile Pécs'teki Memi Paşa hamamının ortaya çıkarılması ve Pécs surlarının araştırılması gündeme geldi. Son defa da Szászvár'da, şimdiye kadar varlığından haberimizin dahi olmadığı Osmanlı dönemi kalıntılarını ortaya çıkardı.

Bütün bu çalışmaların yanı sıra öyle önemli incelemeleri sonuçlandı ki, bunlar Osmanlı hâkimiyeti döneminin arkeolojik kalıntılarıyla ilgili olarak daha önce oluşmuş görüşleri temelinden değiştirdi. Türkler zamanında bazı Tuna Ötesi yerleşim alanlarında ve küçükçe kalelerde, belirli Balkan bölgelerindeki köy halkının kuzeye doğru çekilişini kanıtlayan seramiklerin ortaya çıktığını Mârévár kazılarının bulunutlarına dayanarak ilk defa gösteren Győző Gerő oldu.

Bu çalışmalarını ne kadar sıralasak bitiremeyiz. Hepimiz adına Győző Gerő'ye daha nice nice sağlıklı yıllar dileriz.

✍ Ibolya Gerelyes

PİR GAİB ABDAL

PİR Gaib Abdal'ın aşağıda sunduğum nefesi ilk defa büyük araştırmacı, halkbilimci ve yayıncı rahmetli M. Halit Bayrı tarafından 1949 yılında *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*'nin 3. sayısında yayınlanmıştır.

Rahmetli Bayrı „bu nefesin PİR Gaib Abdal'ın şimdilik ele geçen tek nefesi olduğunu söylemekte ve manzumenin sahibi PİR Gaib Abdal ile, manzumedeki adı geçen Gül Baba'nın kim olduklarını öğrenmek için bugün hiç bir vasıtamız yoktur” demektedir.

Aradan yıllar geçtikten sonra Gül Baba hakkında bugün daha fazla bilgi sahibiyiz. Ne var ki geçen süre içinde PİR Gaib Abdal hakkında daha fazla bilgi edinmek mümkün olmamıştır. Bu nedenle PİR Gaib Abdal'ın kendi sözlerini tahlil ederek bir sonuca varmak gerekecektir.

Ancak, PİR Gaib Abdal'ın Garip Dede ile aynı kişi olduğu, Gül Baba ile musahip¹ olduğu da ileri sürülmektedir.

„Garip Dede olarak bilinen PİR Gaib Abdal, Gül Baba ile musahiptir. Yol kardeşi bu iki erenin Merzifon'da başlayan birlikteliği uzun süre devam eder. Söylenceye göre, II. Bayezit Amasya Valisi iken, Merzifon Piri Baba Dergahı'ndaki erenlerle yakın bir ilişki kurar. Padişah olunca da, bu erenlerle birlikte İstanbul'a gider... Garip Dede, Gül Baba ve II. Bayezit arasındaki iyi ilişkiler İstanbul'da da sürer. Gül Baba ve Garip Dede'nin beraberliği Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan seferinde de devam eder. Gül Baba ve Garip Dede'nin de katıldığı bu yolculuğun daha başında Garip Dede hakka yürür. Küçükçekmece gölünün yanına gömülür. Adına yapılan türbeye daha sonra bir de dergah eklenir. Daha yolculuğun başında yol kardeşinden ayrılan Gül Baba, Osmanlı ordusuyla Macaristan'a ulaşır.”²

Bu bilginin doğru olmadığı görüşündeyim. PİR Gaib Abdal ile Garip Dede aynı kişi değildir. Görüşümü mezkûr nefes de desteklemektedir.

Bu nefesden anlaşıldığı üzere; PİR Gaib Abdal Budin'deki Gül Baba Tekkesi'nin dervişlerindendir. Ayrıca, Gül Baba ile musahip hatta çağdaş bile değildir; daha sonraki yıllarda yaşamıştır³. 1686 yılında İkinci Viyana Seferi'ne katıldığı, bozgunu yaşadığı ve başıbozuk bir şekilde ricat eden serhat gazilerinden biri olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bu düşüncemi Abdal'ın şu sözleri güçlendirmektedir:

„Kan revandır gözümüzde yaşımız
Bir araya gelmez oldu beşimiz”

Budin Kalesini savunan son askerlerden birisi de değildir. Budin'in kaybı sırasında belki başka bir yerde olduğu manzumenin ilk satırından anlaşılmaktadır:

„Gelin bugün dost eline varalım”

„Dost eli” Gül Baba'nın bulunduğu Budin şehridir. Budin'in kaybı ve Nemçeli'lerce orada gazilere ve ailelerine karşı yapılan insafsız tecavüzler ve katliamlar onu çok üzmüştür.

„Yarimden ayrıldım, feryat ederim
Kalmadı namus ve ârim, Gül Baba”⁴

PİR Gaib Abdal alábbi közlendő versét először a jeles néprajzkutató és kiadó, M. Halit Bayrı tette közzé 1949-ben a *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* 3. számában. „Ez a vers PİR Gaib Abdal egyetlen jelenleg ismert költeménye — állítja Bayrı —, de sem a költő, sem a versben említett Gül Baba kilétének kiderítésére nincs módunk.”

Bár Gül Babáról ma már sokkal többen tudunk, PİR Gaib Abdalról sajnos azóta sem kerültek elő újabb adatok. Nincs más lehetőségünk, minthogy PİR Gaib Abdal saját szavaiból vonjunk le néhány következtetést.

Egyes vélemények szerint PİR Gaib Abdal Gárib Dedével, Gül Baba *muszáhibjával*⁵ azonos: „A Gárib Dede néven ismert PİR Gaib Abdal Gül Baba muszáhibja volt. A két szent életű ember Merzifonban kialakult barátságra hosszú ideig tartott. Úgy mondják, hogy II. Bajezid amasyai helytartóként szoros kapcsolatot tartott fenn a merzifoni Piri baba kolostor derviseivel, s amikor szultán lett, velük együtt ment Isztambulba... Gárib Dede, Gül Baba és II. Bajezid jó kapcsolata Isztambulban is folytatódott. Gül Baba és Gárib Dede együtt indult Nagy Szülejmán magyarországi hadjáratára is, ám Gárib Dede már az út kezdetén meghalt, s a kütyükmecei tó mellett temették el. Sirkápolnája (türbéje) mellé később egy kolostor is épült. Gül Baba pedig, aki már az utazás kezdetén kénytelen volt elválni régi útítársától, az oszmán sereggel eljutott Magyarországra.”⁶ Úgy vélem, ez tévedés, PİR Gaib Abdal és Gárib Dede nem azonos személyek. Nézetemet — mint látni fogjuk — a fent említett vers is megerősíti.

Szerintem PİR Gaib Abdal a budai Gül Baba-kolostor dervise lehetett, de nem volt Gül Baba kortársa, így misztikus útítársa sem, hanem egy későbbi időszakban élt. Nagyon valószínű, hogy 1683-ban részt vett Bécs második ostromában, túlélte a vereséget, s egyike volt a rendezetlenül visszavonuló végvidéki harcosoknak. Ezen elképzelésemet PİR Gaib alábbi sora erősíti meg:

„Öten sem tudunk összegyülni”

Ám ő nem tartozott Buda utolsó védői közé. Versének első sorából az derül ki, hogy Buda elvesztésekor valahol máshol tartózkodott:

„Gyertek, menjünk ma a barát orszáába”

„A barát országa” Budát jelenti, azt a várost, ahol Gül Baba sírja található. PİR Gaibot nagyon elszomorította Buda elvesztése, s azok a jogtalanságok és erőszakoskodások, amelyeket a német katonák követtek el a hitharcosokkal és családjaikkal szemben.

„Kedvesemtől⁷ elváltam, zokogok
Nem maradt hírem, nevem, Gül Baba”

Úgy vélte, Buda visszafoglalásához nincs elegendő erő, ez csak Isten segítségével valósítható meg:

⁵ Muszáhib: társ a misztikus úton, lelki társ.

⁶ www.hbektas.gazi.edu.tr/eren_gbaba (Az idézett szöveget a megadott helyen nem találtam meg [2004. augusztus 27.], de más webhelyeken többé-kevésbé azonos formában valóban olvasható. S. B.)

⁷ A „kedvesem” kifejezéssel a költő a „szépséges Budá”-ra (Nazi Budin) utal.

¹ Yol arkadaşı.

² Erenlerin İzinden: www.hbektas.gazi.edu.tr/eren_gbaba.

³ Gül Baba 1541 yılında öldüğüne göre muhtemelen 150 yıl sonra

⁴ Şairin „Yarım” sözcüğüyle kastettiği *Nazlı Budin*'dir.

Yine de Budin'in tekrar geri alınması için elden gelen gayretin esirgenmemesinin farkındadır. Bu Yüce Yaratán'ın yardımı ile gerçekleştirilebilir.

„Şimden geri hû demektir işimiz” ve
„İstekliye Muradını verirsın”

Nefes daha sonra rahmetli Cahit Öztelli tarafından 1973 yılında „Bektaşî Gülleri, Alevi Bektaşî Şairleri Antolojisi”nde yayınlanmıştır. Öztelli'ye göre; Pîr Gaib Abdal XVI. yüzyılda yaşamıştır. Mezarı Dersim'dedir. Pîr Sultan Abdal'ın oğullarından olması kuvvetle mühtemeldir.

Her iki nefes arasında metinde beraberlik olmakla beraber kıta satırlarında bazı kelime farklılıkları bulunmaktadır.⁸

Gül Baba Sultan	Öztelli
Gelin bugün dost eline varalım Arşa diren diren zârım, Gül Baba Yârimden ayrıldım, feryad ederim Kalmadı namus ve ârım, Gül Baba	Gelin bugün dost iline varalım Arşa direk direk zârım, Gül Baba
Kan revandır gözümüzde yaşamız Bir araya gelmez oldu beşimiz Şimden geri hû demektir işimiz Gel dinim, imanım, nurum Gül Baba	
Geleydi aklım dört köşe bürürsün İstekliye muradını verirsın Din süruru, Muhammed'in nurusun Gel dinim, imanım, yârim Gül Baba	Geleydi aklım dört köşe bürürsün
Pîr Gaib Abdal'im, çekerler yasın Tuna'da kalmıştır senin göz yasın Geleydi aklım dört köşe gezersin Gel dinim, imanım, nurum Gül Baba	Tuna'da kalmıştır senin göz yasın Geleydi aklım dört köşe gezersin

Prof. Dr. Şükrü Elçin Millî Kütüphane'de yazmalar arasında 37 numaralı cökn'te Pîr Gâib Abdal'ın yukarıda verdiğimiz nefesinin devamını bularak yayınlamıştır.⁹ Bu nefeste de Pîr Gaib Abdal ricat eden gazilerin bir araya toplandığını, ne var ki Budin'in geri alınmasının zor olduğunu, işin Allaha kaldığını, Gül Baba'nın dualarının bile fayda etmediğini, Viyana seferinde gösterilen beceriksizliğin mahşer gününde hesabının sorulacağını; hesap günü Gül Baba'nın ermiş kişiliği ile kendilerine yâni Budin'i kaybetmiş kişilere yardımcı olması gerektiğini söylemektedir:

Kan revandır gözümüzden yaşamız
Şükür bir araya geldi beşimiz
Şimden gerü hû demektir işimiz
Arşa direk direk dârım Gül Baba
Gördüm kılıcını tutar elinde
Keskin eserleri vardır yanında
Yardımcımız olsun mahşer gününde
Gel dinim, imânım, nûrum Gül Baba
Yedi iklim dört köşeye yürürsün
İstekliye murâdını virirsın
Din serveri Muhammed'in nûrusun
Ah dinim, imânım, nûrum Gül Baba
Pîr Gâib Abdal'im tutalım yasın
Tuna'da vermiştir gaibce sesin
Yedi iklim dört köşede gözcisin
Ah dinim, imânım, nûrum Gül Baba

⁸ Rahmetli Bayrı'nın yayınladığı nefesin dördüncü kıtasının ikinci mısrasında yer alan "Tuna" sözcüğü muhtemelen „Tuna” olması gerekirken bir baskı hatası yapıldığı görülmektedir.

⁹ *Türk Dili Dergisi*, Ağustos 2003, sayı: 620

„Mostantól az a dolgunk, hogy azt mondjuk: hu [azaz: Istenem]” és

„A vágyakozó vágyát kielégítet”

A verset 1973-ban Cahit Öztelli is kiadta a „Bektaşî Gülleri, Alevi Bektaşî Şairleri Antolojisi” című kötetében. Öztelli szerint Pîr Gâib Abdal a 16. században élt. Sírja Dersimben van. Nagyon valószínű, hogy Pîr Szultán Abdal követői közül való volt. Bár a két vers többé-kevésbé megegyezik, néhány szónyi különbség azért felfedezhető.¹⁰

Gül Baba Szultán	Öztelli
Gyertek, menjünk ma a barát országába Az isteni trónusig elér panasom, Gül Baba Kedvesemtől elszakadtam, zokogok Hírem-nevem odavan, Gül Baba	Gyertek, menjünk ma a barát országába ¹¹ Az isteni trónusig érj fel panasom, Gül [Baba]
Szemünkből véres könnyek hullanak Nem tudunk öten sem összegyűlni Mostantól kezdve az a dolgunk, hogy azt mondjuk: Hu (Istenem) Gyere, vallásom, hitem, fényem, Gül Baba	

Kiáradt értelmem, a négy sarkot¹² (az egész világot) beborítod
A vágyakozónak vágyát teljesítet
A vallás boldogsága, Mohamed fénye vagy
Gyere, vallásom, hitem, kedvesem, Gül Baba
Pîr Gâib Abdal vagyok, gyászolnak téged
Tunában maradtak a te környeid A Dunában maradtak...
Kiáradt értelmem, a négy sarkot bejárod
Gyere, vallásom, hitem, fényem, Gül Baba

Şükrü Elçin professzor a *Millî Kütüphane* kéziratának egyikeben, a 37-es számú antológiában rábukkant Pîr Gâib Abdal feljebb idézett versének a folytatására, s ezt a *Türk Dili Dergisi* 2003. augusztusi, 620. számában közzé is tette. E versében Pîr Gâib Abdal arról ír, hogy a szétszéledt harcosokat össze kell gyűjteni, hogy Buda visszafoglalása nehéz feladat és csak Isten viheti végbe, hogy a Gül Babához intézett imák nem hoztak eredményt, hogy a bécsi hadjáratban tanúsított gyávaság az Utolsó Ítélet napján számon kéretik, s hogy ekkor majd Gül Baba tiszteletreméltó személye nekik és a Budát elvesztőknek segítségére kell, hogy siessen.

Szemünkből véres könnyek hullanak
Istennek hála, [ha már]öten összegyűltünk
Mostantól kezdve az a dolgunk, hogy azt mondjuk: Hu
Az isteni trónusig nyűlik bitófám, Gül Baba
Láttam, hogy kezében fogja a kardját
Vágó eszközei (fegyverei) vannak az oldalán
Legyen segítőnk az Utolsó Ítélet napján
Jer vallásom, hitem, fényem, Gül Baba
A hét világtáj négy sarkát¹³ bejárod
A vágyakozónak vágyát teljesítet
A vallás legnagyobbjának, Mohamednek a fénye vagy
Ah, vallásom, hitem, fényem, Gül Baba
Pîr Gâib Abdal vagyok, bár gyászolnánk téged
Titokzatos hangod a Dunának adatott
A hét világtáj négy sarkának védőszentje vagy
Ah, vallásom, hitem, fényem, Gül Baba

(Folytatás a 4. oldalon!)

¹⁰ Úgy vélem, a Bayrı által közzétett ének negyedik versszakában, a második sorban olvasható "Tuna" szó nyomtatási hiba, eredetileg feltehetőleg "Tuna"-nak kellett lennie.

¹¹ A két sor csupán kiejtési szempontból különbözik, az "ország, nép" jelentésű el/il szó esetében.

¹² Öztelli változatában a "sark, zug" jelentésű köşe szó helyett a köşe alak áll, amelyet nem tudok értelmezni. A költői hagyományok szempontjából mindenképpen a köşe szó tűnik jobbnak.

¹³ Lásd az előző jegyzetet!

Budin'in kaybí bütün serhat gazilerini büyük bir üzüntüye boğmuşur. Pír Gaib Abdal gibi XVII. yüzyıl asker şairlerinden Mecnunî'de 1686'da elimizden çıkan Budin Kalesi'nin tekrar geri alınabileceğini söylemekte ve on yıl önce elden çıkan Budin'in özlemini duymaktadır. Asıl dikkate değer olanı, padişahın hatasını kapalı biçimde „*Hatasız eyleye Mustafa Han'ı*” diyerek tenkit etmesidir.

Mecnunî ve Pír Gaib Abdal'ın nefeslerindeki yakınmalar birbirine benzernekdedir. Mecnunî, Budin'in kaybindan duyduğu üzüntüyü ve geri alınması gereğini açık bir şekilde söylerken, Pír Gaib Abdal da için için ağlamaktadır. Her ikisinin de üzüntüsü, feryadı Nazlı Budin'in kaybıdır. Bu durumda her iki gazinin musahip olduğu, aynı yıllarda serhatlarda görev yaptıkları ortaya çıkmaktadır.

Bilindiği gibi Sultan İkinci Ahmet'in ölümü üzerine 1695 yılında tahta Sultan İkinci Mustafa geçmiştir. İlk zamanlarda azimli ve kahraman görünen genç padişah, haşmetli bir ordunun başında Belgrat'tan Tameşvar'a doğru ilerlemiş, Avusturya'dan birkaç kaleyi geri almış, bu sırada kış geldikinden geri dönmüş, Edime'de kışladiktan sonra baharda yeniden Avusturya üstüne sefere çıkmıştır. Ne yazık ki bu seferde ordumuz fena bozulmuştur:

*Bu düşman feth olmaz deyü gam yeme
Feth olur gaziler, saati vardır
Mevlâm bize yardım etmedi, deme
Bunda Yaradan'ın hikmeti vardır.
Budin kalası feth olunmaz mı ?
Yaza kalır, böyle sarp alınmaz mı ?
Duası müstecap kul bulunmaz mı ?
Bu kadar Muhammed ümmeti vardır.
Koç yiğitler kurban olmak arzular
Böyle imiş serde olan yazılar
Dönmeyelim, döğüşelim gaziler
Şehitlere Hakk'ın rahmeti vardır.
Der Mecnunî, bizi yaratan Ganî
Hatasız eyleye Mustafa Han'ı
İnşallah feth olur anın düşmanı
Hemen bir iki gün zahmeti vardır.*

(Fordította: Sudár Balázs)

✍ İsmail Tosun Saral

Buda elvesztése minden végvidéki harcosban keserűséget keltett. Egy másik, Pír Gaib Abdálhoz hasonló 17. századi katona-költő, Medzsnúni is az 1686-ban elvesztett Buda várának visszacszerzéséről beszél, s a tíz évvel korábban elvesztett Budát gyászolja. Figyelemre méltó, hogy burkolt formában a szultánt is hibáztatja: „Bár [Isten] hiba nélkülív tenné Musztafa szultánt.”

Medzsnúni és Pír Gaib Abdál verseinek panaszaí hasonlítanak egymásra. Medzsnúni Buda elvesztése feletti fájalmát és a visszafoglalás szükségességét nyíltan fejezi ki, Pír Gaib Abdál csak magában zokog. Mindkettő a szépséges Buda elvesztése felett bántódta. Ebből következik, hogy mindkét hitharcos ugyanazokban az években teljesített szolgálatot a végeken, sors-társak voltak.

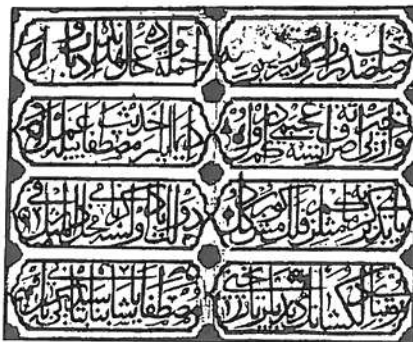
Köztudott, hogy 1695-ben II. Ahmed szultán halála után II. Musztafa lépett trónra. A kezdetben határozottnak és vitéznek tűnő fiatal szultán pompás seregének élén Belgrádból Temesvár felé nyomult előre, s néhány várat visszafoglalt Ausztriától. A közelgő tél miatt azonban vissza kellett fordulnia, Edirnében telelt, majd a következő év tavaszán újra Ausztria ellen indult. Sajnos serege ebben a hadjáratban vereséget szenvedett:

*Ne szólj bántódva: „Ezt az ellenséget nem lehet legyőzni”
Legyőzik a hitharcosok, itt az ideje
Ne mond, hogy Isten nem segített nekünk
Isten rendelése szerint történt ez is
Buda várát nem lehet bevenni?
Nyárra marad, [mert] ilyen sáron nem lehet átkelni?
Nincs szolga, akinek imája meghallgattatna?
Mohamednek annyi követője van
A vitéz ifjak arra vágnak, hogy feláldozzák magukat
Homlokukon megírt sorsuk ez
Ne forduljunk hátra, verekedjünk, harcosok
A vértanúkhöz kegyes az Isten
Medzsnúni szól: Isten, a mi teremőnk
Tenné bár hibátlanná Musztafa szultánt
Reméljük, hogy ellensége legyőzetik
Bár most egy-két napig nehézségei vannak*

✍ İsmail Tosun Saral

A budapesti Császár fürdő török felirata

Akik jártak már Törökországban, bizonyára felfigyeltek a műemlekek — dzsámik, csorgó kutak, hidak, türbék — falán látható cirkalmas feliratokra, amelyeket törökül *kitábénak* neveznek. Ezek díszes kivitellükkel részint az épület díszítésére szolgáltak, másrészt örök emléket állítottak az építetőnek is. A szemet gyönyörködtetően szép, ékesen megfogalmazott versezetek azonban egyúttal fejtörők is voltak: az értő olvasó bizonyos betűk számértékét összeadva kiszámolhatta az építés dátumát. Bár efféle kronogrammok, *táríhok* a hódoltsági épületek falát is díszítették, mára alig maradt meg néhány. Sajnos a Császár — a török időkben Veli bég — fürdő egykori felirata sincs már meg, bár átvészelte Buda ostromait. Sértetlenül búj meg egy folyosó nehezen látható zugában az 1830-as évekig, amikor egy jeles orvos, Linzbauer Ferenc Xaver felfedezte. Hogy méltóbb, sokak által látható helyre kerüljön a remek felirat, a fürdő ajtaja mellé helyezték át.

A jó szándék azonban a pusztuláshoz vezetett: a kicsapó gőz tönkretette a követ, s végül egy túlbuzgó kőműves lefaragta a göröngyöknek vélt betűket. (A ma is látható török felirat kései másolat csupán.) Szerencsére Linzbauer még idejekorán levonatot készíttetett az akkor még ép tábláról, s ezt közzé is tette. Ez alapján lehet elkészíteni az olvasatot. Többen nekiveselkedtek már — Vámbérytól Fekete Lajosig —, de a helyes eredményt valahogy mindenki elvétette. Pedig a felirat gondos elemzése egyértelmű olvasatot eredményez. Most csak az utolsó, dátumot hordozó sort idézzük: „E szívét-vidító épület [építés] dátumát [így] mondják: Musztafa pasa épülete az épület, melynek párja nincs.” A megfejtendő évszám pedig 982 (1574/75), vagyis Szokollu Musztafa, Buda leghíresebb pasája (1566—78) ekkor fejezte be a hódoltság legszebben megépített fürdőjét.

✍ Sudár Balázs

Ismail Tosun Saral cikkének margójára

Ismail Tosun Saral terjedelmes könyvvél bizonyította buzgalmát a Magyarországgal kapcsolatos versek gyűjtésében (Macarlar ve Tuna Hakkinda yazılan şiirler). Jelen cikke (ld. a 2–4. oldalt) ezen munkáját egészíti ki. Pír Gáib Abdál elemzett verse ugyan már az említett kötetben is olvasható, ám újabb változatai bukkantak fel, amelyek árnyaltabb értelmezést tesznek lehetővé. A cikk kiemeli ennek fontosságát, hiszen a szerzőről semmilyen egyéb adat nem áll a rendelkezésünkre. Ismail Tosun Saral azonban érzésem szerint néha mintha túlságosan messzire menne következtetéseivel.

Első kérdésként azt kell megvizsgálnunk, hogy a vers valóban a budai Rózsadombon nyugvó Gül Babához szól-e? Ilyen néven ugyanis többen is tevékenykedtek: egyikük Isztambulban, a galatai városrészben nyugszik, másikuk a koszovói Mitrovicán, de volt sírkápolna az azóta elárasztott Ada-kale szigetén, sőt Egyiptomban és Horaszánban is. Mindannyiuk nagy tiszteletnek örvendett, s ennek jegyében verseket is írtak hozzájuk. Például az Edirnében nyugvó szent férfiúnak az 1618-ban meghalt Tígi cselebi állít szépszerűlő emléket egy versében. Azaz Gül Baba említése nem jelenti automatikusan azt is, hogy a vers Budához kötődne.

A három szövegváltozat közül kettőben felbukkan a Duna (Tuna) neve. (A harmadikban a turna 'daru' közszo szerepel, de ez véleményem szerint is szövegromlás eredménye lehet.) A Duna a török költészet egyik toposzává vált, a könnyek árját, azaz a nagy bánatot fejezi ki. Ahogy egy klasszikus költő a Nílussal vagy a Dzsejhúnnal (Szír Darja) példálódzik, úgy egy népiesebb dalnok a Dunával hozakodik elő, anélkül, hogy a folyam közelébe járt volna. Versünkben azonban nem ilyen toposzként bukkann fel a Duna neve, hanem egy sajátos, számomra nehezen értelmezhető költői kép részeként („A Dunában maradtak a te könnyeid” sőt: „Títokzatos hangod a Dunának adatott”). Mivel a Duna nevet egyedi módon idézi meg a költő, feltehetjük, hogy itt valóban egy tényt rögzített. A vers tehát egy, a Dunához valamilyen módon kötődő személyről szól. Budai Gül Babánk mellett azonban még így is szóba jöhet Adakale szigetének szent életű embere.

A kérdést véleményem szerint egy harmadik érv dönti el. A Şükrü Elçin által közreadott változatban Pír Gáib Abdál *gözcü*nek, azaz védnöknek, védőszentnek nevezi Gül Babát. E cím tudomásom szerint csak a „mi” budai Gül Babánkkal kapcsolatban merül fel. Így említi őt a jeles 17. századi utazó, Evlija Cselebi és Miskin ásik, egy 17. századi énekmondó is. Úgy vélem tehát, igazat adhatunk Ismail Tosun Saralnak: a vers megszólítottja a budai szentéletű dervis.

Más kérdés, hogy a vers valóban a 17. század végi harcokhoz köthető-e? Bár kétségtelenül elképzelhető ilyen értelmezés is, mivel ezt egyetlen pozitív adat vagy egyértelmű verssor sem erősíti meg, biztos semmiképpen sem lennének benne. Már csak azért sem, mert a versnek van egy sokkal egyszerűbb, általánosabb olvasata is, a Gül Babához és az *abdál* nevet viselő énekmondóhoz is jobban illő szúfi — muszlim misztikus — értelmezés. A „Gyertek, menjünk a barát országába” sor például gyakori felszólítás az Istent kereső életre. „Gyere szívem a barátához” — éneklí a 13. századi misztikus, Júnusz Emre egy híres versében.

A kedvestől való elválás a dervisek nyelvén az Istentől való elszakítottság állapotát — az anyagi világban való létezést — jelenti, amely természetesen fájdalommal jár; a szúfi költészet java része éppen ezt a keserűséget, szomorúságot éneklí meg. Nem kell tehát feltétlenül Budára értenünk Pír Gáib alábbi sorait: „Kedvesemtől elváltam, zokogok”. A hírnév, dicsőség — a becsület — elvesztése pedig szintén a szúfik jellemzője, egyik rendjüket melámetinek „megvetettnek” is nevezik. Aki Istennek szenteli életét, nem törődhet azzal, hogy környezete hogyan értékeli őt. Minthogy a dervisek cselekedeteit többnyire nem értették a kívülállók, általában bolondnak nézték őket, ezt az elnevezést azután a szúfik boldogan viselték. Erre utal szerzőnk neve is: *abdál* 'egyű'.

Hasonlóképpen nem érzem az Istenre hagyatkozást vagy az emberek közti összeférhetetlenséget a háborús helyzet egyértelmű kifejezésének, hiszen ezek ugyanúgy a misztikus költészet gyakori képei. Pír Gáib Abdál versében egyetlen olyan motívum sincsen tehát, amelyet kizárólag a visszahódító háborúk — vagy bármiféle fizikai küzdelmek — harcaival kellene magyaráznunk, ezzel szemben a vers remekül illik a bektasi énekmondók költeményei közé.

Abban sem vagyok egészen bizonyos, hogy Pír Gáib Abdál Gül Baba kolostorának dervise lett volna, mint ahogy az egészen hasonlóképpen főhászokodó Evlija Cselebi és Náíli sem volt az. Neve alapján azt mindenképpen feltételezhetjük, hogy a bektasi dervisek közé tartozott. Verse beilleszkedik a Gül Babát dicsérő, nem is oly ritka versek sorozatába. Ezek nagy része a 17. században keletkezett. Esetleg az „Akit itt eltemettek, a szent Gül Baba az...” kezdetű, művésznevet nem tartalmazó vers lehet kivétel, amely ha valóban Kemáli alkotása — ahogy Tosun Saral utal rá könyvében —, akkor nagy ritkaság: a szerző ugyanis azzal a Behárral azonos, aki 1541-ben a hódító hadsereggel jött Budára, s a város bevétele elbeszélő költeményben örököltette meg. Minthogy Gül Baba a legendák szerint már az ostrom utáni pénteken elhalálozott, a dicsérőversnek igen gyorsan kellett megszületnie. Éppen ez az időbeli egybeesés teszi gyanússá a szerző személyének azonosítását. Ráadásul a verset egy másik költő, Náíli is jegyzi, aki Újvár 1663-as bevételeiről írt verset, valószínűleg azért, mert maga is jelen volt az eseménynél. A kérdéses vers véleményem szerint inkább az ő alkotása lehet, s a 17. században keletkezett. Írt Gül Babáról a pesti származású Hízál is (?–1651) vagy a 17. századi énekmondó, Kajikcsi Kul Musztafa és Miskin ásik is. Sőt, a sor 1686-tal sem szakadt meg. A jelentős dívánköltő, Sejhülszlám Ászim, Szábit, vagy Sejh Szülejmán Buhári sem feledkezett meg róla, s a sorozat máig folytatódik.

Ebbe a környezetbe illeszkedik Pír Gáib Abdál verse, amely véleményem szerint egyszerű főhászokodás a budai szent életű emberhez, inkább még a város oszmán időszakában, mint utána. A vers egyébként elég erőteljes misztikus hangvételt mutat, a szerző már csak ezért — s neve alapján is — dervis lehetett, talán Hadzsi Bektas rendjéből.

Sudár Balázs

Aziz Nesin: Gonoszokat elvakító csudakő

Egyszer volt, ezerszer nem volt... Mesebeli korunkban, szputnyik pörgése-forgása idején, atomnak döbbenése-durránása idején a földkerekség egyik országában volt egy igen-igen gazdag kincstár. Csengő-pengő pénz ugyan még egy árva garasnyi sem csörrent benne, viszont telis-tele volt felbecsülhetetlen értékű történelmi kincsel-kacattal. Méghozzá micsoda holmikkal!... Zsúfolásig megtöltötték hét ország földjét tipró lovak aranypatkói, drágaköves nyelű aranyrojtos korbácsok, hosszú-hosszú pallósok, díszes jatagánok, tükörfényes alabárdok, ékesen kivert pajzsok. És ezek a korbácsok olyan kényesek-fényesek voltak, hogy láttukra az ember nem tudhatta, mire szánták: vajon tényleg az állat tomporára suhintani vagy pedig szépséges rabnők csipejének csiklandozására? A kardok olyan hosszúak, olyan nagyok, olyan súlyosak voltak, hogy az ilyen ménkű nagy karddal hadakozókkal szemben legfeljebb ha teve avagy elefánt állhatta a sarat.

Ezek mind-mind olyan drágaságok voltak, hogy megvásárlásukhoz kevés lett volna a világ minden pénze; ezért aztán értéküket fölbecsülni soha senkinek sem sikerült. Hogy itt milyen vagyon volt, az abból is látszott, hogy a kincstár épületét szorgosan őrizték, a kincsekre éjjel-nappal fegyveres katonák vigyáztak. Mióta világ a világ, senki sem látott ilyen tárgyakból ekkora értéket fölhalmozva. És mégis, ha ezek a kincstárból kilővve az útszélre kerültek volna, senki le nem hajol értük, senki fia rájuk sem pillantott volna. Csak a kincstárban tűnt ki értékük.

Más országok kincstára nem volt ilyen gazdag. Nem voltak ennyire pompásak, de volt egy olyan ékszerük, amilyen nem akadt ebben a dús kincstárban. Az ország lakóinak pedig folyton azon főtt a fejük, hogy egy ilyen ékszer bármi áron megkaparintsanak. Mert ha a birtokukban lenne, kincstáruk a földkerekség leggazdagabb kincsesházává válnék. Ám ezt az ékszert megtalálni, megszerezni vagy megcsinálni nagyon-nagyon nehéz volt, mivel a csodálatos dísz emberek százaiból, ezreiből készült. S minél több emberből, annál értékesebb volt. Ahol őrizték ilyet, ott is a legnagyobb alig volt tojásnyi. Az iteniek viszont megelégedtek volna diónyi vagy akár mogyorónyi darabjával is. Az ékszer lényege a vas volt; de nem a föld alatt bányászott, onnan felhozott közismert vas. Az ékszer vasa az emberi vér vasa volt. Igen ám, de egy ember egész vérében egy milligrammnál is kevesebb vas lévén, az ékszer mogyorónyi darabjához emberek ezreinek kellett vérüket adniuk, életüket áldozniuk. A vér vasából születő csudakő vakítóan villogott. Szem nem állta fényes ragyogását. Az arany színe elsápadt mellette, a Napnál is vakítóbb volt. Ezt a ragyogást az emberi szem, emberi agy foszfora adta. Ezernyi ember agyának, szemének foszfora a vérből nyert vasra kenve, rajta milliónyi szemecske csillogva-villogva lángolt, gyöngyszemekként ragyogott. Ennek az ékszernek az elkészítéséhez ezreknek kellett vérüket, agyukat, szemüket adniuk. De még ez sem volt elég... Az ékszerben a vér vasán, az agy és szem foszforán kívül emberi vérből leszárt magnézium lángjai lobogtak. Szénszemcsék csillogtak, nátrium, kálium, kalcium kristályai, klorofill színei játszottak benne. Ezernyi ember csontjából kivont mésszel alig mogyorónyi kövecskét lehetett csak elkészíteni. S mindezen kívül az ékszert nem lehetett hamarjában összemesterkedni. Egy napon, egy héten, egy hónapon, de még egy éven belül sem... Évszázadok alatt aprócska darabjait gyűjtögetve még mindig csak mogyorónyivá nőhetett.

A kerek világon leggazdagabb kincstárú ország királya és tanácsosai bár birtokolták a felbecsülhetetlen értékű aranypatkókat, díszes korbácsokat, cifra lószerszámokat, kardokat és érméket, a mesés ékszer után sóvárogva, mélységesen búnak eresztették fejüket. Országsgazte sokan vérüket ontották, sőt életüket adták a csudakőért. Hiába. Ez az erőfeszítés időről-időre, imitt-amott, külön-külön történvén, vérük vasa, agyuk foszfora, csontjuk me-

sze szanaszét porlódott, szertesztét romolva elszóródott, elkallódott. Összefogás hiányában az ékszer egyáltalán nem készíthetett el. Ám a király a tanácsosokkal együtt mindenáron vágott rá. Ezért aztán ezernyi marhát, ökröt, szamarat feláldoztak, s azok húsából-véréből akarták előállítani. Mégsem sikerült. Az eredmény nem ékszer, hanem csak holmi ragacsos, ocsmány sárgom-bóc lett. Mit tegyünk, mit csináljunk – töprengtek, s törték fejüket, támasztották homlokukat gondba merülve. Végül elhatározták, hogy kémeik hát egy darabkát onnan, ahol ennek a kincsnek bővíben vannak.

A szomszéd országok egyikének fejedelme így válaszolt kérésükre:

— Ha nekem adjátok kincstárotok ritkaságainak javát, adok én viszonzásul egy darabkát a csodálatos ékszerből.

Összeültek tárgyalni. Előbb kereskedelmi, utóbb politikai szerződést kötöttek. Az ékszert adó ország megbízottai bementek a gazdag kincstárba és kiválasztották a kardok, pajzsok, korbácsok, patkók legértékesebbjeit. Elvittek mindent, ami csak megtetszett nekik; aztán átadtak egy mogyorónyi drágakövet. A csudakő tehát bekerült a kincstárba. Igen ám, de annyira ragyogó volt, hogy a király, a nádor, a palotabeli urak – akik pedig szemrebbenés nélkül tudtak a napba nézni – még csak rá sem vethették pillantásukat. Amint ránéztek, szemük káprázni kezdett és szédülten a földre zuhantak. Sőt közülük nem egy meg is vakult.

— Mi dolog ez? – kérdezték meg az ékszert adó országtól. Megérkezett a válasz, s így hangzott: „Ennek az ékszernek az a tulajdonsága, hogy ha olyan ember néz rá, akinek még a szeme sem áll jól, az bizony bele is vakulhat. Arra a csudakőre csak jóra való, szavahihető, egyenes emberek nézhetnek rá.”

Lett is erre éktelen riadalom! Hej, de bánták már a palotában a csudakő megszerzését!... Csakhogy már késő volt. Csakis az ország tisztalelkű, jóra való, egyenes emberei tudták megcsodálni. Akkor a király összehívta országa minden tudósát. Így szólt hozzájuk:

— Azt mondják, hogy én jószágos, igaz ember vagyok. Ugye ti is így vélekedtek?

A tudósok fele egy hangot sem hallatott. A többiek közül sokan így kiáltottak:

— Dehogyan is vagy te jó, igaz ember!

Csak néhány ördöglelkű tudós mondta a királynak:

— Te a jók legeslegjobbja, az igazak legigazabbja vagy!...

A király, hogy a vele ellenkező tudósokat elhallgattassa, ajkukat finom huzallal bevarratta. A kérdésére nem válaszolóknak ezt a parancsot adta:

— Ebben az országban tilos a tudomány számotokra!

Azután az öt jószágos, igazságos embernek tódító tudósokhoz fordult:

— Ha így van, miért nem tudok ránézni a csudakőre? Ha tudósok vagytok, mutassátok, mit tudtok? Tegyetek valamit, hogy én is gyönyörködhessem ebben a szép ékszerben. Akinek ez sikerül, palotám fő tudósa leszek.

Az ördöglelkű tudósok így válaszoltak erre a királynak:

— Fényes ábrázatú urunk! Ha az ékszert megfordítod, azaz fejetetejére állítod, akkor szemedet békésen pihentetheted meg csudás fényén.

— De nem fogok megvakulni? Még csak nem is káprázik belé a szemem? – kérdezte a király.

— Nem; semmi esetre.

Úgy tettek, ahogy a tudósok tanácsolták. S amikor az ékszert felfordították, a király, a tanácsosok, a palotabeli urak immár zavartalanul tudták nézni.

(Fordította: Kelemen András)